

**«ՌՈՒՄ-ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ»
ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ**

ԱՎԱԳՅԱՆ ԻՆԳԱ ԱՐԹՈՒՐԻ

**ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԸՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՓՈՒԼԵՐՈՒՄ**

ՄԵՂՄԱԳԻՐ

ԺԲ.00.04 - «Դատական իրավունք» (դատարանակազմություն,
քաղաքացիական դատավարություն, քրեական դատավարություն,
կրիմինալիստիկա, դատական փորձաքննություն, փաստաբանություն,
օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տեսություն)
մասնագիտությամբ իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական
աստիճանի հայցման ատենախոսության

ԵՐԵՎԱՆ – 2026

**МЕЖГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧЕРЕЖДЕНИЕ
ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
«РОССИЙСКО-АРМЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ»**

АВАГЯН ИНГА АРТУРОВНА

**ПРОБЛЕМЫ ДОКАЗЫВАНИЯ НА РАЗЛИЧНЫХ СТАДИЯХ УГОЛОВНОГО
ПРОЦЕССА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

Диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук по
специальности 12.00.04–«Судебное право» (судоустройство, гражданский
процесс, уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза,
адвокатура, теория оперативно-розыскной деятельности)

ЕРЕВАН - 2026

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Ռուս-Հայկական Համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր **Սերժիկ Սերգեյի Ավետիսյան**

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

իրավաբանական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր **Անի Համլետի Դավթյան**

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու
Վարազդատ Հովհիկի Սուքիասյան

Առաջատար կազմակերպություն՝

«Եվրագիա» համալսարան

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2026 թվականին դեկտեմբերի 1-ին, ժամը 13:00-ին «Ռուս-Հայկական համալսարան» բարձրագույն կրթության միջպետական կրթական կազմակերպությունում գործող ՀՀ ԲԿԳԿ-ի իրավագիտության 063 մասնագիտական խորհրդի նիստում (0051, ք.Երևան, Հովսեփ Էմինի 123):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ «Ռուս-Հայկական համալսարան» բարձրագույն կրթության միջպետական կրթական կազմակերպության գիտական աշխատողների ընթերցասրահում:

Սեղմագիրն առաքվել է 2026 թվականի հոկտեմբերի 31-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար՝
Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

Ս.Տ. Հայրապետյան

Тема диссертации утверждена в Российско-Армянском университете

Научный руководитель:

доктор юридических наук, профессор
Сержик Сергеевич Аветисян

Официальные оппоненты:

доктор юридических наук, профессор
Ани Гамлетовна Давтян

кандидат юридический наук
Вараздат Овикович Сукиасян

Ведущая организация:

Университет «Евразия»

Защита состоится 1 декабря в 13:00 часов на заседании специализированного совета 063 по Юриспруденции КВОН РА при Межгосударственной образовательной организации высшего образования «Российско-Армянский университет» (0051, г. Ереван, ул. О. Эмина 123).

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке МГОВО «Российско-Армянский университет».

Автореферат расослан 31 октября 2026 года.

Ученый секретарь специализированного совета,
кандидат юридических наук

Дж. А. Айрапетян

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը: Ժամանակակից իրավական պետության պայմաններում քրեական արդարադատության համակարգի արդյունավետ գործունեությունը պայմանավորված է ոչ միայն հանցավորության դեմ պայքարի հաջողությամբ, այլև մարդու և քաղաքացու հիմնարար իրավունքների ու ազատությունների պատշաճ պաշտպանությամբ:

Այս համատեքստում քրեական դատավարությունը հանդես է գալիս որպես իրավական կարգավորման այն առանցքային ոլորտներից մեկը, որի շրջանակներում պետք է ապահովվի իրավունքի գերակայությունը, արդար դատաքննության իրականացումը և հասարակական արդարության հաստատումը:

Քրեական դատավարությունն իրավական համակարգի այն առանցքային ոլորտներից է, որի շրջանակներում պետությունն իրականացնում է իր կարևորագույն գործառնություններից մեկը՝ հանցագործությունների բացառությունը, մեղավոր անձանց պատասխանատվության ենթարկումը և անմեղ անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը:

Քրեական դատավարության արդյունավետությունը և արդարացիությունը մեծապես պայմանավորված են ինչպես ապացուցման ինստիտուտի իրավաչափ և հետևողական կիրառությունից, այնպես էլ՝ ապացուցման ինստիտուտի պատշաճ գործադրմամբ, հաշվի առնելով, որ ապացուցման միջոցով է հնարավոր հաստատել գործի փաստական հանգամանքները և ապահովել օրինական ու հիմնավորված դատական ակտի ընդունումը:

Ապացուցումը քրեական դատավարությունում հանդիսանում է բարդ, բազմաշերտ իրավական գործընթաց, որը ներառում է ապացույցների հավաքումը, ստուգումը, գնահատումը և դրանց հիման վրա դատավարական որոշումների կայացումը՝ օրենքով սահմանված կարգով և սահմաններում:

Այն ուղղված է գործի փաստական ճշմարտության բացահայտմանը՝ ապահովելով քրեական հետապնդման օրինական իրականացումը և միաժամանակ կանխելով անձի իրավունքների անհիմն սահմանափակումը: Ապացուցման գործընթացը սերտորեն առնչվում է քրեական դատավարության սկզբունքների հետ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով ապացուցմանը վերաբերող նորմերը կոչված են ապահովելու ինչպես քրեական հետապնդման արդյունավետ իրականացումը, այնպես էլ անձի հիմնարար իրավունքների պաշտպանությունը՝ մասնավորապես ինչպես անմեղության կանխավարկածի, արդար դատաքննության իրավունքի, մրցակցային դատավարության սկզբունքների ապահովման միջոցով, այնպես էլ դատավարական հավասարության, դատարանի անկախության և մարդու իրավունքների գերակայության սկզբունքների հետ:

Սակայն գործնականում ապացուցման գործընթացը հաճախ ուղեկցվում է մի շարք հիմնախնդիրներով, որոնք պայմանավորված են թե՛ օրենսդրական կարգավորումների թերություններով, թե՛ իրավակիրառ պրակտիկայում առկա հակասություններով: Միևնույն ժամանակ, ապացուցման ինստիտուտը քրեական դատավարության այն ոլորտներից է, որտեղ առավել ակնհայտ է իրավակիրառ բնույթի հիմնախնդիրները:

Այդ հիմնախնդիրները կարող են դրսևորվել ապացույցների թույլատրելիության, բավարարության, արժանահավատության գնահատման, ապացուցման բեռի բաշխման, ինչպես նաև ապացույցների ստացման ընթացքում մարդու իրավունքների խախտումների տեսքով: Նման խնդիրների առկայությունը կարող է հանգեցնել ոչ միայն դատական սխալների, այլև հանրային վստահության նվազման դատական համակարգի նկատմամբ:

Հատկանշական է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի¹ նոր խմբագրության ընդունումը նպատակ ուներ մոտեցնել ազգային քրեական դատավարությունը միջազգային չափանիշներին և մարդու իրավունքների պաշտպանության եվրոպական մոդելին: Այդուհանդերձ, օրենսդրական նորարարությունները ոչ միշտ են միանշանակ ընկալվում իրավակիրառ մարմինների կողմից, ինչը նաև խնդիրներ է առաջացնում ապացուցման ինստիտուտի գործնական կիրառման ընթացքում: Մասնավորապես, վիճահարույց են մնում ապացույցների ձեռքբերման օրինականության, ապացուցման չափանիշների և դատարանի դերակատարության հարցերը ապացույցների գնահատման գործընթացում:

Քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրված ապացուցման վերաբերյալ նորմերը, չնայած իրենց համակարգված բնույթին, հաճախ տարբեր կերպ են մեկնաբանվում և կիրառվում քննչական մարմինների, դատախազության և դատարանների կողմից: Արդյունքում առաջանում են հակասություններ, որոնք կարող են բացասաբար անդրադառնալ դատավարության արդարության և արդյունավետության վրա:

Ապացուցման հիմնախնդիրների շարքում առանձնահատուկ նշանակություն ունեն ապացույցների թույլատրելիության և արժանահավատության հարցերը: Գործնականում հաճախ հանդիպում են իրավիճակներ, երբ ապացույցները ձեռք են բերվում քրեական դատավարական օրենքի պահանջների խախտմամբ կամ մարդու հիմնարար իրավունքների սահմանափակման միջոցով: Այդպիսի դեպքերում առաջանում է ապացույցների օգտագործման իրավաչափության հարցը, որը ոչ միշտ է միանշանակ լուծում ստանում դատական պրակտիկայում:

¹ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը, ընդունվել է 2021 թվականի հունիսի 30-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ից:

Ավելին, ապացույցների գնահատման գործընթացում դատարանների կողմից կիրառվող չափանիշները երբեմն չեն ապահովում բավարար կանխատեսելիություն և միասնական մոտեցում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նոր խմբագրության ընդունումը նպատակ ուներ ապահովելու քրեական դատավարության արդիականացումը և այն համապատասխանեցնել միջազգային չափանիշներին, մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային և Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին: Սակայն օրենսդրական բարեփոխումները ինքնին չեն երաշխավորում ապացուցման ինստիտուտի արդյունավետ գործարկումը, եթե դրանք չեն ուղեկցվում միասնական իրավակիրառ պրակտիկայով և տեսականորեն հիմնավորված մոտեցումներով: Այս առումով ապացուցման հիմնախնդիրների գիտական ուսումնասիրությունը ձեռք է բերում առանձնահատուկ կարևորություն:

Ապացուցման գործընթացում առկա խնդիրները պայմանավորված են նաև քրեական դատավարության սուբյեկտների դերակատարության անհստակ սահմաններով: Քննչական մարմինների, դատախազության և դատարանի միջև լիազորությունների բաշխման ոչ միշտ հստակ կարգավորումը կարող է հանգեցնել ապացուցման գործընթացի անհավասարակշռության: Մասնավորապես, դատարանի ակտիվության կամ պասիվության աստիճանի հարցը ապացույցների հետազոտման և գնահատման ընթացքում շարունակում է մնալ տեսական և գործնական քննարկումների առարկա:

Հատուկ ուշադրության է արժանի նաև ապացուցման և մարդու իրավունքների պաշտպանության փոխհարաբերության խնդիրը: Ապացույցների ստացման ընթացքում անձի անձեռնմխելիության, անձնական կյանքի, պաշտպանության իրավունքի և այլ հիմնարար իրավունքների սահմանափակումը պետք է ունենա օրինական, անհրաժեշտ և համաչափ բնույթ: Սակայն իրավակիրառ պրակտիկայում հաճախ արձանագրվում են դեպքեր, երբ ապացուցման նպատակով իրականացվող միջոցառումները չեն համապատասխանում այդ պահանջներին, ինչը հետագայում լուրջ խնդիրներ է ստեղծում ապացույցների գնահատման փուլում:

Վերոնշյալ հանգամանքներով են պայմանավորված թեմայի ընտրության անհրաժեշտությունն ու հետազոտության արդիականությունը:

Թեմայի գիտական մշակվածության աստիճանը և տեսական հիմքը:

Ապացուցման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության առանձին փուլերում մշտապես գտնվել են ինչպես հայ տեսաբանների, այնպես էլ արտասահմանյան մասնագետների ուսումնասիրության կենտրոնում: Բազմակողմանի ուսումնասիրություններն ու առաջարկություններն իրավական հիմք են ապահովել տարբեր երկրներում ապացույցների և ապացուցման առանձնահատկություններին, դրանց կիրառման և նորացման գործում:

Ապացուցման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության առանձին փուլերում ուսումնասիրման և գիտական եզրահանգումների մեծ ներդրում ունեն հայ գիտնականներ՝ Գ.Ղազինյանը, Ս.Դիլբանդյանը, Դ.Մելքոնյանը, Դ.Ավետիսյանը, Ա.Ղամբարյանը, Ա.Հովհաննիսյանը, Հր.Ղուկասյանը, Գ.Բաղդասարյանը, Ռ.Պետրոսյանը, Ա.Դանիելյանը, Ա.Դավթյանը, Ռ.Մելիքյանը և այլոք: Վերջիններիս գիտական եզրահանգումներն ուսումնասիրվել և նկատի են առնվել աշխատանքում:

Հետազոտության համար տեսական հիմք են հանդիսացել նաև օտարերկրյա գիտնականների աշխատությունները, որոնց շարքում են դասվում Մ.Ստրոգովիչի, Մ.Չելցովի, Ի.Պերովի, Ռ.Դ. Ռախունովի, Ա.Ա. Ստարչենկոնի, Յու.Կ. Օրովի, Վ.Յա. Դորոխովի, Ռ.Ս. Բելկինի և այլոց աշխատությունները:

Բարձր գնահատելով նշված և այլոց գիտական աշխատանքները, դժվար չէ նկատել, որ ներկայումս բացակայում է ամբողջական ամփոփ հետազոտություն՝ կապված քրեական դատավարության առանձին փուլերում ապացուցման հիմնախնդիրների հետ:

Վիճահարույց են մասնավորապես հետևյալ հարցերը՝

1) պաշտպանի լիազորությունների շրջանակի սահմանափակման առանձնահատկությունները քրեական վարույթի նախաքննության ընթացքում,

2) մրցակցային դատավարության շրջանակներում ապացույցների ձեռքբերման, ստուգման և գնահատման իրավակարգավորումները քրեական դատավարությունում որպես հիմնական փուլի գործընթաց,

3) պատշաճ ապացուցման ամենահիմնական չափանիշների ապահովումը,

4) դատական փորձաքննությունների նշանակման կարգը՝ քրեական վարույթի մասնավոր մասնակիցների լիազորությունների շրջանակներում,

5) մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքների վարույթում ապացուցման գործընթացում առաջացած հիմնախնդիրները,

6) ապացույցների հետազոտման արդյունքում կայացվելիք վերջնական դատական ակտերի գնահատման առանձնահատկությունները:

Հետևապես, սույն աշխատանքում փորձ է արվել վերհանել առկա բացերը և ներկայացնել դրանց հաղթահարման ուղիները:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Ատենախոսության հետազոտության *օբյեկտն են* հանդիսանում ապացույցների գնահատումը քրեական դատավարության առանձին փուլերում, պատշաճ ապացուցումը և հատուկ գիտելիքների նշանակությունը ապացուցման գործընթացում, ապացուցման առանձնահատկությունները մինչդատական և դատական վարույթներում, այն համադրելով միջազգային և ներպետական փորձի հետ:

Հետազոտության *առարկան է՝* քրեական դատավարությունում կիրառվող ապացույցների գնահատման, դատական հետազոտման համատեքստում առկա հիմնախնդիրները և դրանց տեսաիրավական, գործող քրեադատավարական

օրենսդրական վերլուծությունները, ինչպես նաև ապացուցման հիմնախնդիրներին ուղղված համարժեք լուծումները, գիտականորեն հիմնավորված առաջարկությունները:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Մույն ատենախոսության *նպատակն է* համալիր և բազմակողմանի վերլուծության ենթարկել ՀՀ քրեական դատավարության առանձին փուլերում ապացուցման ինստիտուտի հիմնախնդիրները՝ բացահայտելով դրանց իրավական, տեսական և գործնական դրսևորումները: Տեսական և գործնական ուսումնասիրության միջոցով բացահայտել գործող իրավակարգավորման և իրավակիրառ պրակտիկայի խնդիրները, գնահատել դրանց ազդեցությունը արդար դատաքննության սկզբունքների իրագործման վրա, ինչպես նաև մշակել ապացուցման գործընթացի կատարելագործմանն ուղղված գիտականորեն հիմնավորված առաջարկություններ:

Հետազոտության նպատակի իրագործման համար առաջադրվել են հետևյալ գիտագործնական և հիմնական *խնդիրները*՝

1. վերլուծել ապացուցման ինստիտուտի տեսական և դատավարական հիմքերը և գնահատման չափանիշները,

2. բացահայտել ապացուցման գործընթացի և արդար դատաքննության սկզբունքների փոխկապակցվածությունը,

3. վերլուծել ապացուցման առանձնահատկությունները ՀՀ քրեական դատավարության նախաքննական փուլում,

4. գնահատել պաշտպանական կողմի մասնակցության արդյունավետությունը ապացուցման գործընթացում,

5. վերլուծել նախաքննության և դատական քննության փուլերում ապացույցների գնահատման հիմնախնդիրները,

6. բացահայտել ապացույցների թույլատրելիության վերաբերյալ օրենսդրական և իրավակիրառ խնդիրները,

Հետազոտության նորմատիվաիրավական և փորձառական հիմքերը:

Հետազոտության նորմատիվ հիմք են հանդիսացել Հայաստանի Հանրապետության նորմատիվ իրավական ակտերը, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան, միջազգային իրավական այլ փաստաթղթեր, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը, քրեական դատավարության օրենսգիրքը, միջազգային, հայ հեղինակների և գիտնականների կարծիքները, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի, Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանի որոշումները, դատական պրակտիկայի նյութերը, վիճակագրական տվյալները, European Court of

Human Rights դատական ակտերը: Օգտագործվել են նաև հեղինակի՝ որպես փաստաբանի շուրջ 11-ամյա փորձը:

Ատենախոսության մեթոդաբանական հիմքերը: Հետազոտությունն իրականացվել է իրավահամեմատական, պատմահամեմատական, համակարգային վերլուծության, գիտական և գործնական մոտեցումների մեթոդներով: Նշած մեթոդների համակցված կիրառումը հնարավորություն է տվել հետազոտության օբյեկտը համակողմանի և ամբողջական հետազոտելու համար, մասնավորապես, վերլուծվել են Հայաստանի Հանրապետության և արտասահմանյան երկրների քրեական դատավարությունում հետազոտվող ապացույցների, ապացուցման հիմնախնդիրները և դրանց լուծմանն ուղղված առաջարկությունները, և համեմատական վերլուծության ենթարկելով դրանք նոր քրեական դատավարության օրենսգրքում տեղ գտած իրավական նորմերի հետ՝ ներկայացվել են նոր առաջարկություններ:

Ատենախոսության գիտական նորույթը և պաշտպանությանը ներկայացվող հիմնադրույթները: Սույն ատենախոսությունում առաջին անգամ Հայաստանի Հանրապետության նոր քրեական դատավարության օրենսգրքի հիման վրա իրականացվել է առանձին փուլերում ապացուցման հիմնախնդիրների համալիր ուսումնասիրություն, որի շրջանակներում ներկայացվել է ապացուցման ինստիտուտի տեսական, նորմատիվ, համեմատաիրավական և իրավակիրառ վերլուծություն՝ առաջարկելով մի շարք վիճահարույց հարցերի օպտիմալ լուծման համար տեսական, օրենսդրական և գործնական լուծումներ:

Գիտական նորույթի տարրեր են պարունակում նաև պաշտպանությանը ներկայացվող հիմնադրույթները՝

1. Հիմնավորվել է ապացուցման ինստիտուտի ինքնուրույն համակարգային բնույթը ՀՀ քրեական դատավարությունում՝ այն դիտարկելով ոչ միայն որպես դատավարական գործողությունների համակցություն, այլ որպես փոխկապակցված նորմերի, սկզբունքների և իրավակիրառ մեխանիզմների ամբողջություն: Առաջարկվել է ապացուցման հասկացության վերաիմաստավորումը՝ ընդգծելով դրա երկակի բնույթը՝ որպես փաստական ճշմարտության բացահայտման գործընթաց և միաժամանակ որպես անձի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության իրավական երաշխիք:

2. Համակարգային վերլուծության է ենթարկվել ապացուցման պարտականության բաշխման հիմնախնդիրը, որի արդյունքում բացահայտվել են գործնականում առկա այն միտումները, որոնք հակասում են անմեղության կանխավարկածի սկզբունքին, և առաջարկվել են իրավական և դատավարական մեխանիզմներ այդ հակասությունների հաղթահարման համար օգտագործելով հետևյալ ձևակերպումները: *Զթույլատրել ապացուցման պարտականության թաքնված տեղափոխում*, այսինքն դատավարական պրակտիկայում առանց օրենքի ուղղակի խախտման, երբ մեղադրյալի առջև դրվում է իր անմեղություն

ապացուցելու անհրաժեշտությունը, այն բացառելու համար պետք է կատարվի օրենսդրական փոփոխություն՝ լրացում: *Մեղադրական թեքումով արդարադատություն*, երբ դատարանը ոչ թե անկախ արբիտր է, այլ ակնկալում է, որ պաշտպանության կողմը պետք է ակտիվորեն հերքի քննիչի առաջ քաշած ցանկացած վարկած, որից խուսափելու նպատակով պետք է լրացում կատարվի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ գլխում:

3. Մշակվել են ապացույցների թույլատրելիության գնահատման նոր չափանիշներ, որոնք հիմնված են ոչ միայն դատավարական օրենքի ձևական պահանջների, այլև համաչափության, անհրաժեշտության և իրավաչափ նպատակի սկզբունքների վրա՝ հաշվի առնելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը, այն է՝ *Ձևական պահանջների և նյութական իրավունքների հավասարակշռում* (*Դատավարական ընդհանուր արդարացիություն*), *Համաչափության սկզբունքի պարտադիր կիրառում* (*Շահերի նժարում*), *իրավաչափ նպատակի և անհրաժեշտության հիմնավորում* (*Ultima Ratio*):

4. Հանգամանալից ուսումնասիրվել է դատարանի դերակատարությունը ապացուցման գործընթացում՝ բացահայտելով դատարանի ակտիվության և պասիվության օպտիմալ սահմանները կողմերի մրցակցության սկզբունքի պայմաններում, առաջարկելով դրանց հավասարակշռված մոդել: *Դատարանի պասիվության օպտիմալ սահմանները* (*Ինչ պետք է անի դատարանը*): Մրցակցության սկզբունքի պահպանման համար դատարանը պետք է պահպանի իր «արբիտրի» կարգավիճակը հետևյալ հարցերում.

Ապացույցներ հայթայթելու նախաձեռնության բացառում. Դատարանն իրավունք չունի սեփական նախաձեռնությամբ փնտրել, հավաքել կամ վարույթում ներգրավել նոր ապացույցներ, որոնք կողմերը չեն վկայակոչել կամ չեն պահանջել: Դա կխախտեր կողմերի իրավահավասարությունը և դատարանին կդնէր կողմերից մեկի (սովորաբար՝ մեղադրանքի) դիրքերում:

Ապացուցման ծավալի կանխորոշում. Դատարանը չպետք է հուշի կամ առաջարկի կողմերին, թե կոնկրետ ինչ ապացույցներ են անհրաժեշտ իրենց իրավական դիրքորոշումն ապացուցելու համար: Ապացուցման բեռը և դրա ռիսկը կրում են բացառապես կողմերը:

Դատարանի ակտիվության օպտիմալ սահմանները (*ինչ պետք է անի դատարանը*) որպեսզի մրցակցությունը չվերածվի ֆորմալ խաղի, որտեղ հաղթում է ավելի շատ ռեսուրսներ կամ ավելի հմուտ փաստաբան ունեցող կողմը, դատարանին պետք է վերապահվի «*ընթացակարգային և որակական ակտիվություն*»:

«*Ապացուցողական աջակցություն*» (*Judicial Assistance*). Եթե կողմն օբյեկտիվ պատճառներով (օրինակ՝ պետական գաղտնիք, բանկային գաղտնիք կամ հակառակորդ կողմի տիրապետման տակ գտնվող նյութեր) չի կարողանում ինքնուրույն ձեռք բերել ապացույցը, դատարանը *կողմի*

միջնորդությամբ պարտավոր է ակտիվորեն կիրառել իր դատական հարկադրանքի գործիքակազմը՝ այդ ապացույցը պահանջելու համար:

Ապացույցների թույլատրելիության «ֆիլտր». Դատարանը պետք է ակտիվ լինի ոչ թե ապացույց հավաքելիս, այլ ներկայացված ապացույցները գնահատելիս: Դատարանը պարտավոր է սեփական նախաձեռնությամբ (ex officio) վարույթից հեռացնել այն ապացույցները, որոնք ձեռք են բերվել մարդու հիմնարար իրավունքների կոպիտ խախտմամբ՝ անգամ եթե հակառակ կողմը չի առարկել դրանց դեմ:

Պարզաբանող հարցերի իրավունք (Clarification). Դատարանն իրավունք ունի հարցեր ուղղել վկաներին, փորձագետներին կամ կողմերին, բայց բացառապես մեկ նպատակով՝ պարզաբանելու արդեն իսկ ներկայացված ապացույցների հակասությունները կամ անորոշությունը, այլ ոչ թե նոր փաստական տվյալներ հայտնաբերելու համար:

5. Վերլուծվել է ապացույցման գործընթացում մարդու իրավունքների պաշտպանության և արդյունավետ քրեական հետապնդման միջև հավասարակշռության խնդիրը, որի արդյունքում ձևակերպվել են այն իրավաչափ սահմանները, որոնց ներսում ապացույցների մոտեցումը չի հանգեցնում անձի հիմնարար իրավունքների անհամաչափ սահմանափակման:

Ստորև ներկայացված են այն հստակ գործողությունները, որոնք թույլ են տալիս հասնել այդ հավասարակշռությանը՝ առանց անձի հիմնարար իրավունքների անհամաչափ սահմանափակման.

Դատական կանխարգելիչ վերահսկողության խառացում, հրատապության դեպքերի հետագա վավերացում, ապացույցների թույլատրելիության խիստ ֆիլտրում («Թունավոր ծառի պտուղների» կանոն), ոչ իրավաչափ ապացույցների բացառում, անուղղակի ապացույցների մերժում, համաչափության և անհրաժեշտության սկզբունքի կիրառում, պտերենատիվ միջոցների նախապատուիություն, ժամկետների և ծավալի սահմանափակում, կողմերի հավասարության և մրցակցության ապահովում, գործի նյութերին լիարժեք հասանելիություն, պաշտպանական կողմի ապացույցների հավասար արժևորում:

6. Առաջարկվել է ապացույցների արժանահավատության գնահատման համադրական մոտեցում, որը միավորում է իրավաբանական, տրամաբանական և հոգեբանական չափանիշները՝ նպաստելով դատական ակտերի հիմնավորվածության բարձրացմանը:

Բրավաբանական չափանիշների վերաբերյալ՝ Ապացույցների «շղթայական» ստուգում (Chain of Custody), անհետև և անուղղակի աղբյուրների սահմանափակում: Տրամաբանական չափանիշների վերաբերյալ՝ «Ներքին համապատասխանության» թեստ, ապացույցների «փոխընթացման» մատրիցա:

Հոգեբանական չափանիշների վերաբերյալ՝ Վկաների հիշողության «դեգրադացիայի» հաշվառում, խոցելի անձանց հարցաքննության հատուկ

հոգեբանական մեթոդներ, ինստիտուցիոնալ առաջարկություններ (Դատական ակտերի հիմնավորվածության համար), Դատական ակտի կառուցվածքի բարելավում, «Ապացույցների արժանահավատության համադրական վերլուծություն», Դատավորների և քննիչների վերապատրաստում:

7. Մշակվել են գործնական առաջարկություններ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի կատարելագործման ուղղությամբ՝ նպատակ ունենալով նվազեցնել ապացուցման ընթացքում թույլ տրվող դատավարական խախտումները և բարձրացնել դատական պաշտպանության արդյունավետությունը:

Մինչդառական վարություն խախտումների կանխարգելում՝ Արձանագրությունների թվայնացում և «Ժամանակային դրոշմի» (Timestamp) պարտադիր կիրառում, զադոնի քննչական գործողությունների «Նպատակային սահմանափակման», ապացույցների ստուգման և դատական վերահսկողության փուլում՝ «Exclusionary Hearing» (Ապացույցների բացառման հատուկ նիստ) ինստիտուտի ներդրում, Դատաքննության փուլում պաշտպանության արդյունավետության բարձրացում՝ Հակադարձ հարցապնդման (Cross-examination) իրավունքի բացարձակացում, պտերնատիվ (մասնավոր) փորձագիտական եզրակացությունների իրավական ուժի հավասարեցում, իրավակիրառ պրակտիկայի և ինստիտուցիոնալ կատարելագործում՝ Դատախազական հսկողության ուղեցույցների վերանայում:

8. Առաջարկվում է փոփոխել (լրացնել) նախաքննության փուլում դատական վերահսկողության շրջանակը, այն է՝ լրացնել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասը հետևյալ կերպ՝ «Դատական բողոքարկման ենթակա են նաև մինչդատական այն ակտերը, որոնց վիճարկումը դատաքննության ընթացքում անհնար է լինելու կամ բողոքարկողին ակնհայտորեն զրկելու է իր իրավաչափ շահերն արդյունավետ պաշտպանելու իրական հնարավորությունից, կամ բողոքարկողին զրկում է նախաքննության ընթացքում նոր ապացույց ձեռքբերելու հնարավորությունից»:

Ապացույցների ստուգումը դարձնել ինքնուրույն, հստակ կարգավորված դատավարական փուլ, այն է՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ գլխում ավելացնել նոր 198.1-րդ հոդվածը, որով կսահմանվի հետևյալը՝ «վարույթի մասնավոր մասնակիցներին քննիչը ներկայացնում է մեղադրական եզրակացության հիմքում դրվող ապացույցները՝ ստուգման նպատակով, տրամադրելով եռօրյա ժամկետ դրանց ծանոթանալու համար: Քննիչի և վարույթի մասնավոր մասնակիցների պարտադիր մասնակցությամբ կազմվում է արձանագրություն յուրաքանչյուր ապացույցի վերաբերյալ: Արգելվում է նույն ապացույցի ստուգման նպատակով նոր ժամկետ տրամադրելը և/կամ նոր արձանագրություն կազմելը»:

Ցանկացած ապացույցի ստուգում պետք է ամրագրվի համապատասխան արձանագրությամբ՝ կողմերի մեկնաբանություններով, հատկապես, երբ այն իրականացվում է նախաքննության փուլում:

Ապացույցների ստուգման փուլում չթույլատրվի դատավարական գործողությունների կրկնությունը, որպեսզի բացառվեն դատավարական չարաշահումները, և ստուգման ընթացքում նույնական գործողությունների կրկնությունը թույլատրելի կհամարվի միայն նոր բացահայտված հանգամանքների առկայությամբ:

Հետազոտության տեսական և գործնական նշանակությունը:

Ատենախոսությունում առաջադրված հիմնահարցերի առնչությամբ կատարված վերլուծությունները կարող են նպաստել քրեական դատավարությունում ապացույցների հետազոտման, դրանց գնահատման առանձնահատկությունների կարգավորմանը: Ատենախոսության նյութերը կարող են օգտագործվել ՀՀ քրեական դատավարության իրավունքի, ինչպես նաև բոլոր այն դասընթացների շրջանակներում, որոնց հետազոտության առարկան ապացույցների և ապացուցման առանձնահատկությունների վերաբերյալ է:

Ատենախոսության հիմնական գործնական դրույթները, եզրահանգումներն ու առաջարկությունները կարող են կիրառվել օրինաստեղծ գործունեությունում, իրավակիրառ պրակտիկայի կատարելագործման, ինչպես նաև գիտամանկավարժական գործունեության իրականացման ընթացքում, այդ թվում՝ դատական և իրավակիրառ պրակտիկայում, դատավորների, դատախազների և քննիչների, փաստաբանների մասնագիտական վերապատրաստման ընթացքում, իրավաբանական բուհերի ուսումնական գործընթացում, գիտահետազոտական աշխատանքներում:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը: Ատենախոսությունը պատրաստվել է Երևանի Գլաձոր համալսարանի իրավագիտության ամբիոնում, որտեղ ներկայացվել են գեկույցներ: Ատենախոսության նախնական պաշտպանությունն իրականացվել է Ռուս-Հայկական համալսարանում, որտեղ հաստատվել են թեման և գիտական դեկավարը: Աշխատանքի հիմնական դրույթներն արտացոլված են վեց գիտական հոդվածներում և տարբեր ձևաչափերով կազմակերպված դասախոսական քննարկումների ընթացքում ներկայացված գեկույցներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը: Հետազոտությամբ առաջադրված խնդիրների համարժեք լուծման նկատառումներով պայմանավորված՝ ընտրվել է աշխատության այնպիսի կառուցվածք, որը հնարավորություն է տվել անհրաժեշտ խորությամբ ու ամբողջությամբ ներկայացնելու հետազոտության նյութը: Ըստ այդմ, ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երկու գլուխներից, յոթ ենթագլուխներից, եզրակացությունից և օգտագործված գրականության ցանկից:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածության մեջ հիմնավորված են թեմայի արդիականությունը, թեմայի մշակվածության աստիճանը, հետազոտության տեսական, նորմատիվ-իրավական, փորձառական հիմքերը, մեթոդաբանությունը, հետազոտության օբյեկտը և առարկան, նպատակը և խնդիրները, գիտական նորույթը, պաշտպանության ներկայացվող հիմնական դրույթները, ատենախոսական աշխատանքի տեսական և գործնական նշանակությունը, արդյունքների փորձարկումն ու դրանց ներդրումը, ինչպես նաև ատենախոսության կառուցվածքը:

Աշխատանքի առաջին գլխում «ԲՐԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ» վերտառությամբ, բաղկացած է չորս ենթագլխից:

Առաջին գլխի առաջին ենթագլխում «ԲՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ և ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ» վերնագրով, հանգամանորեն վերլուծվել են քրեական դատավարության ապացուցման նպատակները, այն ներկայացնելով մրցակցային գործընթացում:

Առաջին գլխի երկրորդ ենթագլխում «ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳՄԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ՓՈՒԼԻ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ» վերնագրով, բացահայտվել և վերլուծվել են ապացույցների ստուգման և գնահատման ազատության սկզբունքները թե՛ տեսական, և թե՛ գործնական ասպեկտներում: Ներկայացվել է նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցների ներգրավվածությունը ապացույցների ստուգմանը, և անդրադարձվել է ապացույցների ստուգման ինքնուրույնության հիմնախնդրին:

Առաջին գլխի երրորդ ենթագլխում «ՊԱՏՇԱՃ ԱՊԱՑՈՒՑՈՒՄԸ և ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾՆԵՐԸ» վերնագրով, ուսումնասիրվել և վերլուծվել են ապացուցման նպատակը, պատշաճ ապացուցման առանցքային տարրերը և այն որպես արդար դատաքննության պահանջ և հիմնարար երաշխիք լինելու գաղափարախոսությունը:

Առաջին գլխի չորրորդ ենթագլխում «ՀԱՏՈՒԿ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ» վերնագրով անդրադարձվել է դատական փորձաքննությունների հիմնախնդիրներին, փորձաքննության նշանակման և կատարման յուրահատուկ բնույթին ու բովանդակությանը, որի արդյունքում վերլուծվել են փորձաքննության եզրակացությունների նշանակությունը ապացուցման գործընթացում՝ քրեական վարույթների առանձին փուլերում:

Աշխատանքի երկրորդ գլուխը՝ «ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ և ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ» վերտառությամբ, բաղկացած է երեք ենթագլխից:

Երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում «ՊԱՇՏՊԱՆԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆԸ»

վերնագրով անդրադարձ է կատարվել պաշտպանի լիազորություններին և ուսումնասիրության արդյունքում վերլուծվել է նախաքննության փուլում պաշտպանի կողմից ապացույցներ հավաքելու ինքնուրույն գործունեությունը, անդրադառնալով նաև քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված պաշտպանի իրավունքներին և նախաքննության ընթացքում ապացուցման գործընթացին մասնակցելու հնարավորությանն ու սահմաններին:

Երկրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում՝ «ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԻ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ ԱՊԱՅՈՒՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ» վերնագրով հանգամանորեն վերլուծվել են քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմինների և մինչդատական վարույթում դատարաններին օժտված լիազորությունները: Բացահայտվել են մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական հսկողության իրականացման եղանակները և արդար դատաքննության իրավունքից բխող առկա կիրառական բնույթի խնդիրներն ու խոչընդոտները:

Երկրորդ գլխի երրորդ ենթագլխում՝ «ԱՊԱՅՈՒՑՑՆԵՐԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒՄԸ ԱՊԱՅՈՒՑՄԱՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ՓՈԼԷ, ԹԵ՝ ԱՊԱՅՈՒՑՑՆԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՏԱՐԱՏԵՍԱԿ» վերնագրով ներկայացվել է ապացույցների հավաքագրման, հետազոտման օրենսդրական կարգավորումները, վերլուծության է ենթարկվել ապացույցների ստուգման մեթոդները, և փոխկապակցվածությունը ապացույցների գնահատման հետ, միաժամանակ անդրադառնալով նաև դրանց տարբեր իրավական ինստիտուտներին:

Եզրակացության մեջ ընդգրկված են հետազոտության հիմնական արդյունքները, հեղինակի եզրահանգումները և օրենսդրական փոփոխությունների առաջարկները, որոնցից հիմնարարները հանգում են հետևյալին.

1) Հետազոտության արդյունքում հիմնավորվել է, որ ապացուցումը հանդիսանում է քրեական դատավարության առանցքային ինստիտուտներից մեկը, որի արդյունավետ իրականացումը անմիջականորեն պայմանավորում է արդար դատաքննության, կողմերի իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքների ապահովումը: Թեև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը սահմանում է ապացույցների հավաքագրման, ստուգման և գնահատման իրավական հիմքերը, իրավակիրառ պրակտիկայում առկա են մի շարք համակարգային խնդիրներ, որոնք խոչընդոտում են նշված սկզբունքների լիարժեք իրագործմանը, որով պայմանավորված առաջարկվում է քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրել ապացույցների ստուգման կարգը՝ նախաքննության ընթացքում, այն է՝ մեղադրյալի մասնակցությամբ նախաքննության ավարտման փուլում ծանոթացնելով գործի նյութերին, հնարավորություն ընձեռվի ապացույցների վերաբերյալ ներկայացնել դիրքորոշում՝ կազմելով համապատասխան արձանագրություն, որը հետագայում

հնարավորություն կտա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 311-րդ հոդվածով սահմանված հարցերի քննարկման ժամանակ չհետաձգել ապացույցների թույլատրելիության հարցի քննարկումը մինչև ապացույցը հետազոտելը և դատարանը որոշում կայացնելուց հղում կատարի նախաքննության ընթացքում ապացույցի ստուգման վերաբերյալ կողմերի կողմից կազմված արձանագրությանը:

2) Վերլուծության արդյունքում պարզվել է, որ նախաքննության փուլում ապացուցման հիմնախնդիրները հիմնականում պայմանավորված են մեղադրական կողմնորոշման գերակշռությամբ: Չնայած օրենսդրորեն նախաքննական մարմինների վրա դրված է ինչպես մեղադրական, այնպես էլ արդարացնող հանգամանքների բացահայտման պարտականություն, գործնականում ապացույցների հավաքագրման գործընթացը հաճախ ուղղված է բացառապես մեղադրանքի հիմնավորմանը: Նման մոտեցումը հանգեցնում է ապացույցների ընտրողական հավաքագրման, պաշտպանական կողմի միջնորդությունների ոչ բավարար քննության և կողմերի իրական իրավահավասարության սահմանափակման, որով պայմանավորված առաջարկվում է քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացնել պաշտպանի կողմից ապացույցների ձեռքբերման կոնկրետ գործիքակազմ, այն է՝ լրացնել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը, «...այդ թվում փորձագետի եզրակացություն», և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 253-րդ հոդվածի 1-ին մասը հետևյալ կերպ՝ փորձաքննությունը կատարվում է քննիչի որոշման հիման վրա և/կամ վարույթի մասնավոր մասնակիցների նախաձեռնությամբ:

3) Հիմնավորվել է, որ նախաքննության փուլում դատական վերահսկողության գործող մեխանիզմները միշտ չէ, որ ապահովում են ապացույցների ձեռքբերման օրինականության և անձի հիմնարար իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը:

Այս առումով դատական վերահսկողության ուժեղացումը կարող է հանդիսանալ ապացուցման գործընթացի օրինականության և հավաստիության բարձրացման կարևոր երաշխիք: Քրեական դատավարության օրենսգրքում կատարել փոփոխություն, այն է՝ լրացնել նախաքննության ընթացքում փորձաքննություն չնշանակելու վերաբերյալ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից կայացված որոշման բողոքարկման հստակ կարգավորումները, այն է՝ հնարավորություն ընձեռնել պաշտպանության կողմին փորձաքննություն նշանակելու մասին միջնորդությունը մերժելու, հետագայում այն դատախազի կողմից անփոփոխ թողնելու վերաբերյալ որոշումը ստանալուց հետո սեփական միջոցների հաշվին ցանկացած անկախ փորձագիտական կենտրոնում տվյալ փորձաքննությունն իրականացնելու հետևանքով ապացույց ձեռք բերելու և վարույթն իրականացնող մարմին ներկայացնելու համար, ինչպես նաև փոփոխել

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթները և բողոքարկման ակտերի շրջանակում ներառել փորձաքննություն նշանակելու մասին միջնորդությունը մերժելու վերաբերյալ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից կայացված որոշումը բողոքարկելու հնարավորությունը, որով կապահովվի մրցակցային դատավարությունը:

4) Հետազոտության ընթացքում արձանագրվել է, որ դատական քննության փուլում ապացուցման հիմնական հիմնախնդիրները վերաբերում են դատարանի կողմից ապացույցների գնահատման չափանիշների ոչ միատեսակ կիրառմանը: Թեև օրենսդրությունը դատարանին վերապահում է ապացույցների ազատ գնահատման իրավասություն՝ ներքին համոզմունքի հիման վրա, գործնականում դատական ակտերում ոչ բոլոր դեպքերում է ապահովվում այդ համոզմունքի բավարար և սպառիչ հիմնավորումը: Արդյունքում առանձին դեպքերում ապացույցների գնահատումը կրում է ձևական բնույթ, ինչը բացասաբար է անդրադառնում դատական ակտերի հիմնավորվածության և իրավական կանխատեսելիության վրա, որով պայմանավորված առաջարկվում է սահմանել դատական ակտերի հիմնավորվածության ավելի բարձր շեմ:

5) Գիտականորեն հիմնավորվել է, որ դատարանի ներքին համոզմունքը չի կարող դիտարկվել որպես բացարձակ հայեցողություն: Այն պետք է ձևավորվի իրավական վերահսկելի չափանիշների հիման վրա և արտահայտվի պատճառաբանված դատական ակտերում՝ ապահովելով յուրաքանչյուր ապացույցի վերաբերելիության, թույլատրելիության, հավաստիության և բավարարության գնահատման հստակ արտացոլում:

6) Առանձին ուսումնասիրության առարկա են դարձել ապացույցների թույլատրելիության հիմնախնդիրները: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ թեև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը բացառում է օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործումը, իրավակիրառ պրակտիկայում երբեմն բացակայում են ապացույցի թույլատրելի կամ անթույլատրելի ճանաչման բավարար հիմնավորումները: Նման իրավիճակները բացասաբար են անդրադառնում արդար դատաքննության սկզբունքի, ինչպես նաև դատական պրակտիկայի միասնականության և կանխատեսելիության վրա:

7) Դատական ակտի ընդունման փուլին վերաբերող ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ դատավճիռների փաստական և իրավական հիմնավորման մակարդակը ոչ բոլոր դեպքերում է բավարար չափով արտացոլում դատարանի կողմից հետազոտված ապացույցների ամբողջական գնահատումը: Մասնավորապես, առանձին դեպքերում դատական ակտերում կատարվում են հղումներ նախաքննության նյութերին՝ առանց դրանց անմիջական և լիարժեք դատական հետազոտության, ինչը կարող է հակասել անմիջականության և մրցակցության սկզբունքներին, որով պայմանավորված առաջարկվում է օրենսդրական հենքով դատարանների վրա դնել պարտականություն վերջնական

դատական ակտ կայացնելիս հնարավորինս լիարժեք նկարագրել, ապա՝ վերլուծել ինչպես նախաքննական նյութերում, այնպես էլ դատական քննության ընթացքում հետազոտված մյուս ապացույցներում առկա տեղեկատվությունը:

8) Հետազոտության արդյունքում հիմնավորվել է, որ ապացուցման հիմնախնդիրները կրում են ոչ միայն նորմատիվ, այլև ինստիտուցիոնալ և իրավակիրառ բնույթ: Դրանք պայմանավորված են ինչպես օրենսդրական կարգավորումների որոշակի անորոշություններով, այնպես էլ իրավակիրառ մարմինների պրակտիկ գործունեության առանձնահատկություններով, մասնագիտական պատրաստվածության մակարդակով և մրցակցային դատավարության սկզբունքի ոչ լիարժեք իրագործմամբ:

9) Ատենախոսության շրջանակներում իրականացված համեմատական և նորմատիվ վերլուծության հիման վրա հիմնավորվել է, որ ապացուցման արդյունավետությունը պայմանավորված է ոչ միայն օրենսդրական կարգավորումներով, այլև դատական վերահսկողության արդյունավետությամբ, իրավակիրառ պրակտիկայի միասնականությամբ և դատավարության մասնակիցների մասնագիտական կարողությունների օրենքով ընձեռնված հնարավորությամբ, որն առավել արդյունավետ կարող է իրագործվել դատավարության մասնակիցների լիազորությունների կոնկրետացումը՝ քրեական դատավարության առանձին փուլերում:

10) Հետազոտության ընթացքում գիտական նորույթ պարունակող դրույթների շրջանակներում առաջին անգամ համակարգված կերպով հիմնավորվել է, որ ապացուցման հիմնախնդիրները ՀՀ քրեական դատավարության տարբեր փուլերում ունեն տարբեր բովանդակային և գործառությային առանձնահատկություններ, որոնց հաղթահարման համար անհրաժեշտ են տարբերակված իրավական և կազմակերպական մեխանիզմներ:

11) Նոր մոտեցմամբ բացահայտվել է նախաքննության փուլում մեղադրական կողմնորոշման ազդեցությունը ապացուցման գործընթացի վրա, որի հետևանքով խաթարվում են կողմերի իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքների լիարժեք իրականացումը, ինչպես նաև առաջանում են ապացույցների ընտրողական հավաքագրման ռիսկեր:

12) Համակողմանի վերլուծության միջոցով բացահայտվել են ապացույցների թույլատրելիության վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորումների և դատական պրակտիկայի միջև առկա հակասությունները, ինչպես նաև դրանց ազդեցությունը արդար դատաքննության արդյունավետության վրա:

13) Հետազոտությամբ հիմնավորվել է, որ նախաքննության փուլում դատական վերահսկողության ուժեղացումը կարող է նպաստել ոչ միայն անձի հիմնարար իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանությանը, այլև ապացույցների որակի և հետագա դատական գնահատման արդյունավետության բարձրացմանը:

14) Գիտականորեն հիմնավորվել է նաև ապացուցման և մրցակցության սկզբունքի փոխկապակցվածությունը, որի համաձայն՝ ապացուցման գործընթացում առկա խախտումները փաստացի հանգեցնում են մրցակցային դատավարության էության սահմանափակմանը:

Առաջարկվում է հետևյալը.

✓ ապացուցման նորմատիվ կարգավորումների կատարելագործում, այն է՝ քրեական դատավարության օրենսգրքում առավել հստակ ձևակերպել ապացույցների հավաքագրման, ստուգման և գնահատման կարգը՝ սահմանելով դատարանի կողմից ապացույցների գնահատման պարտադիր չափանիշներ և հիմնավորման պահանջներ, մասնավորապես նախաքննության փուլում լրացնել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 27-րդ գլուխը՝ ավելացնելով 198.1 հոդվածը, որով կսահմանվի նախաքննության ավարտ հայտնելուց հետո մեղադրական եզրակացության մեջ նշված մեղադրանքը հիմնավորող ապացույցների ստուգումը, որի վերաբերյալ պետք է կազմվի արձանագրություն:

✓ նախաքննության փուլում դատական վերահսկողության ընդլայնում՝ նպատակահարմար է ընդլայնել դատարանի լիազորությունները նախաքննության փուլում՝ հատկապես ապացույցների ձեռքբերման օրինականության և անձի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության հարցերում, այն է՝ լրացնել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված բողոքարկման ենթակա որոշումները՝ ավելացնելով փորձաքննություն նշանակելու մասին միջնորդությունը մերժելու մասին որոշումը, կամ (...)Դատական բողոքարկման ենթակա են նաև մինչդատական այն ակտերը, որոնց վիճարկումը դատաքննության ընթացքում անհնար է լինելու կամ բողոքարկողին ակնհայտորեն գրկելու է իր իրավաչափ շահերն արդյունավետ պաշտպանելու իրական հնարավորությունից, կամ բողոքարկողին գրկում է նախաքննության ընթացքում նոր ապացույց ձեռքբերելու հնարավորությունից:

✓ պաշտպանական կողմի իրական մասնակցության ապահովում՝ օրենսդրորեն ամրագրել պաշտպանական կողմի լայն հնավորություններ ապացույցների նախաձեռնման, հավաքագրման և հետազոտման, ստուգման փուլերում՝ ներառյալ պարտադիր արձագանքման մեխանիզմների պաշտպանական միջնորդություններին:

✓ դատական ակտերի հիմնավորվածության որակի բարձրացում՝ մշակել դատական ակտերի կառուցվածքի միասնական մոտեցումներ, որոնցում կպահանջվի յուրաքանչյուր էական ապացույցի առանձին գնահատում և դրա ազդեցության բացատրություն դատավճռի համար:

✓ մասնագիտական վերապատրաստման համակարգի զարգացում՝ անհրաժեշտ է ապահովել քննիչների, դատախազների և դատավորների շարունակական մասնագիտական վերապատրաստում ապացուցման տեսության,

մարդու իրավունքների եվրոպական չափանիշների և ՄԻԵԴ պրակտիկայի վերաբերյալ:

✓ դատական պրակտիկայի համակարգում և վերլուծություն՝ ստեղծել ապացուման հարցերին նվիրված դատական ակտերի համակարգված բազա, որը կնպաստի միատեսակ իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորմանը և իրավական կանխատեսելիության բարձրացմանը: Գործնական ուղղվածություն ունեցող օրենսդրական առաջարկների ձևակերպում, որոնք հիմնված են ոչ միայն տեսական վերլուծության, այլև ՀՀ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրության վրա:

Այսպես՝

✓ Իրականացված հետազոտության հիման վրա ձևակերպվել են ապացուցման հիմնախնդիրների հաղթահարմանն ուղղված համալիր օրենսդրական և գործնական առաջարկություններ, որոնք վերաբերում են ապացույցների հավաքագրման, ստուգման և գնահատման ընթացակարգերի կատարելագործմանը, դատական վերահսկողության ընդլայնմանը, պաշտպանական կողմի դատավարական հնարավորությունների ամրապնդմանը, դատական ակտերի պատճառաբանվածության մակարդակի բարձրացմանը, ինչպես նաև իրավակիրառ մարմինների մասնագիտական վերապատրաստման համակարգի զարգացմանը:

✓ Ընդհանուր առմամբ, հետազոտության արդյունքում հիմնավորվել է, որ ապացուցումը քրեական դատավարությունում հանդիսանում է ոչ միայն փաստական հանգամանքների պարզաբանման միջոց, այլև արդար դատաքննության ապահովման հիմնարար երաշխիք: Ապացուցման գործընթացում առկա նորմատիվ և իրավակիրառ խնդիրների հաղթահարումը հնարավոր է միայն օրենսդրական կարգավորումների կատարելագործման, դատական վերահսկողության արդյունավետության բարձրացման, իրավակիրառ պրակտիկայի միասնականացման և մրցակցային դատավարության սկզբունքի լիարժեք իրագործման պայմաններում, ինչը կնպաստի Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության արդյունավետության և արդարության մակարդակի բարձրացմանը:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հեղինակի հետևյալ գիտական հրապարակումներում՝

1) **Ավագյան Ի.**, Փորձագետի եզրակացությունը՝ որպես ապացույց ՀՀ քրեական դատավարությունում //Դատական իշխանություն գիտամեթոդական ամսագիր, 4-9/286-291, Երևան, 2023, էջ 152-169:

2) **Ավագյան Ի.**, Ապացույցների գնահատումը եզրափակիչ դատական ակտ կայացնելիս //Դատական իշխանություն գիտամեթոդական ամսագիր, 1-3/295-297, Երևան, 2024, էջ 116-128:

3) **Ավագյան Ի.**, Պաշտպանի մասնակցությունը նախաքննության փուլում իրականացվող ապացուցմանը, //Դատական իշխանություն գիտամեթոդական ամսագիր, 10-12/304-306, Երևան, 2024, էջ 48-58:

4) **Авагян И.А.**, Участие защитника в производстве по делам несовершеннолетних //Вестник Российско-Армянского университета, N1, Ереван, 2025, стр.119-133.

5) **Аветисян С.С., Авагян И.А.**, Проблемы доказанности обвинения в свете европейских и внутригосударственных стандартов //Лоббирование в законодательстве.-Издательский дом «Юр-Вак», Том N2, Москва, 2025, стр.66-72.

6) **Ավագյան Ի.**, Ապացույցների դատական հետազոտումն ապացուցման ինքնուրույն փուլ, թե՞ ապացույցների գնահատման տարատեսակ //Դատական իշխանություն գիտամեթոդական ամսագիր, 4-6/322-324, Երևան, 2026, էջ 133-145:

Авакян Инга Артуровна

**Проблемы доказывания на отдельных этапах уголовного
процесса Республики Армения**

РЕЗЮМЕ

Актуальность темы диссертации заключается в том, что уголовное судопроизводство выступает одной из ключевых сфер правового регулирования, в рамках которой должны обеспечиваться верховенство права, осуществление справедливого судебного разбирательства и установление общественной справедливости.

Нормы Уголовно-процессуального кодекса РА, касающиеся доказывания, призваны обеспечить как эффективное осуществление уголовного преследования, так и защиту основных прав личности, в частности, посредством презумпции невиновности, обеспечения права на справедливое судебное разбирательство, принципов состязательного судопроизводства, а также принципов процессуального равенства, независимости суда и верховенства прав человека. Однако на практике процесс доказывания часто сопровождается рядом проблем, которые обусловлены как недостатками законодательного регулирования, так и противоречиями в правоприменительной практике.

Для реализации целей исследования были поставлены и решены следующие научно-практические задачи: проанализированы теоретические и процессуальные основы и критерии оценки института доказывания, выявлены взаимосвязь между процессом доказывания и принципами справедливого судебного разбирательства, проанализированы особенности доказывания на этапе предварительного следствия и судебного разбирательства, оценена эффективность участия стороны защиты в процессе доказывания, выявлены законодательные и правоприменительные вопросы, касающиеся допустимости доказательств.

Научной новизна работы состоит в том, что в свете нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения проведено комплексное и всестороннее исследование проблем доказывания на различных стадиях уголовного процесса. Предложены научно

обоснованные предложения, направленные на оптимальное решение существующих пробелов и противоречий, как в законодательстве, так и в правоприменительной деятельности.

Научной новизной характеризуются также основные положения, выносимые на защиту.

На основе проведенного исследования сформулированы комплексные законодательные и практические рекомендации, направленные на преодоление проблем доказывания, которые касаются совершенствования процедур сбора, проверки и оценки доказательств, расширения судебного надзора, укрепления процессуальных возможностей стороны защиты, повышения уровня обоснованности судебных актов, а также развития системы профессиональной переподготовки правоприменительных органов.

В целом, в результате исследования было обосновано, что доказывание в уголовном судопроизводстве является не только средством выяснения фактических обстоятельств, но и фундаментальной гарантией обеспечения справедливого судебного разбирательства. Преодоление нормативных и правоприменительных проблем, существующих в процессе доказывания, возможно только при условии совершенствования законодательного регулирования, повышения эффективности судебного контроля, унификации правоприменительной практики и полной реализации принципа состязательного судопроизводства, что будет способствовать повышению эффективности и уровня справедливости уголовного судопроизводства в Республике Армения.

Анализ, проведенный в отношении проблем, поставленных в диссертации, может способствовать упорядочению изучения доказательств в уголовном судопроизводстве, особенностей их оценки. Материалы диссертации могут быть использованы в рамках уголовно-процессуального права РА, а также всех курсов, предметом исследования которых являются доказательства и особенности доказывания.

Основные практические положения, выводы и рекомендации диссертации могут быть применены в законотворческой деятельности, при совершенствовании правоприменительной практики, а также при осуществлении научно-педагогической деятельности, в том числе в судебной и правоприменительной практике, при профессиональной переподготовке судей, адвокатов, прокуроров и следователей, в

учебном процессе юридических вузов, в научно-исследовательской работе.

Avagyan Inga Artur

**Problems of proof at certain stages of the criminal procedure in the
Republic of Armenia**

RESUME

The relevance of the dissertation topic lies in the fact that criminal proceedings are one of the key areas of legal regulation, within which the rule of law, fair trial proceedings, and the establishment of social justice must be ensured.

The provisions of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia concerning evidence are intended to ensure both the effective conduct of criminal prosecution and the protection of fundamental individual rights, in particular through the presumption of innocence, the guarantee of the right to a fair trial, the principles of adversarial proceedings, as well as the principles of procedural equality, judicial independence, and the rule of human rights. However, in practice, the process of evidence gathering is often accompanied by a number of problems, which are due both to shortcomings in legislative regulation and to contradictions in law enforcement practice.

To achieve the research objectives, the following scientific and practical tasks were set and solved: the theoretical and procedural foundations and criteria for assessing the institution of evidence were analysed; the relationship between the evidence-gathering process and the principles of a fair trial was identified; the specifics of evidence gathering at the stage of preliminary investigation and trial were analysed; the effectiveness of the defence party's participation in the evidence-gathering process was assessed; and legislative and law-enforcement issues related to the admissibility of evidence were identified.

The scientific novelty of the work lies in the fact that, in light of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, a comprehensive and thorough study of the problems of proof at various stages of criminal

proceedings has been conducted. Scientifically grounded proposals have been put forward aimed at optimally addressing the existing gaps and contradictions both in the legislation and in law enforcement practice.

The main points put forward for protection are also characterized by scientific novelty. Based on the study, comprehensive legislative and practical recommendations have been formulated to address the problems related to evidence. These recommendations focus on improving the procedures for collecting, verifying, and assessing evidence, expanding judicial oversight, strengthening the procedural capabilities of the defense, increasing the level of justification of judicial acts, and developing a system for professional retraining of law enforcement agencies.

Overall, the study has established that evidence in criminal proceedings is not only a means of establishing factual circumstances but also a fundamental guarantee of ensuring a fair trial. Overcoming the regulatory and law enforcement problems that exist in the process of evidence presentation is possible only if legislative regulation is improved, the effectiveness of judicial oversight is enhanced, law enforcement practice is unified, and the principle of adversarial proceedings is fully implemented — all of which will contribute to increasing the efficiency and fairness of criminal proceedings in the Republic of Armenia.

The analysis conducted regarding the problems raised in the dissertation may contribute to streamlining the study of evidence in criminal proceedings and the specifics of its evaluation. The materials of the dissertation can be used within the framework of the criminal procedural law of the Republic of Armenia, as well as in all courses whose subject of study is evidence and the specifics of proving.

The main practical provisions, conclusions, and recommendations of the dissertation can be applied in law-making activities, in improving law enforcement practice, and in carrying out scientific and pedagogical activities, including in judicial and law enforcement practice, in the professional retraining of judges, lawyers, prosecutors, and investigators, in the educational process at law schools, and in research work.

29.10.2026

X հԵՐԱ ԱՎԱԳՅԱՆ

Подписано: AVAGYAN INGA 6602910582

P
A
G
E